

GENDER YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILARNI IJTIMOIYLASHTIRISHGA YO'NALTIRISH MEXANIZMLARI

Khudoyberganov Doniyorbek

Urganch Davlat Universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Safaeva Diyora

Urganch Davlat Universiteti mustaqil tadqiqotchisi

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7970479>

ARTICLE INFO

Received: 16th May 2023

Accepted: 24th May 2023

Online: 25th May 2023

KEY WORDS

Ta'lim tizimi, jamiyat, gender yondashuvi, jins, mexanizm, multifaktoria, intellekt.

ABSTRACT

Mazkur maqolada ta'lim muassasalari va jamiyatning o'zaro munosabatlarida o'quvchilarni gender yondashuvi vositasida ijtimoiylashtirishga yo'naltirish mexanizm va texnologiyalari haqida ilmiy fikr-mulohazalar yuritilgan.

Ma'lumki ohirgi yillarda yurtimizda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar yaratish, jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ularning to'laqonli ishtirok etishini ta'minlash, ijtimoiy-iqtisodiy va huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlashga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Bugungi kunda gender nafaqat gender tadqiqotlarida, balki ko'plab ijtimoiy sohalarda ham o'rganilmoqda. Olimlar bu hodisani ko'plab ijtimoiy masalalarni hal qilishning uslubiy salohiyati deb bilishadi va gender yondashuvini jinsiy rollarning o'zaro ta'sirini o'zgartirish usuli deb bilishadi. G.A. Brandtning fikriga ko'ra "jins insonga tabiatdan berilmaydi, balki uning ijtimoiy — madaniy muhiti tomonidan inom etiladi, u kuch mahsulidir va jins — bu, birinchi navbatda, jinsiy sohada kuch munosabatlarini ko'paytirish texnologiyasini ochish uchun mo'ljallangan toifadir" deya o'zining gender tushunchalarini bayon qilgan¹.

Ijtimoiy tadqiqotchi olimlar jinsni jinsning madaniy va ramziy ta'rifi sifatida, shaxsni tahlil qilish, shaxslararo munosabatlar, tizimli va tizimli darajada ishlaydigan tabaqalanish yondashuvining bir varianti sifatida tushunishadi². Tadqiqotchi-psixolog I. S. Kletsina gender yondashuvi an'anaviydan tubdan farq qiladi, deb hisoblaydi. Uning fikricha psixologik jinsning boshqa modelini — "multifaktorial konstruktsiya"ni ifodalaydi, u nafaqat erkak va ayol xususiyatlarini, balki gender g'oyalari, stereotiplari, qiziqishlari, jinsiy rol xatti-harakatlarining munosabatlarini ham o'z ichiga oladi³.

¹ Brandt G. A. Gender studies in Russia: features and problems // Gender relations in modern Russia. Samara: Samar. un-t, 2003. URL: <http://www.liza.am/article/001.htm> (date of access: 29.11.2011).

² Temkina A. A., Zdravomyslova E. A. Sociology of gender relations and gender approach in sociology // Sotsiol. research 2000. No. 11. S. 15-23.

³ Kletsina IS Psychology of gender relations: theoretical substantiation // Gender as a tool for cognition and transformation of society : materials of the Intern. conf. "Gender Studies: People and Themes that Unite the Community", Moscow, April 4-5. 2005 / ed.-comp. E. A. Ballaeva, O. A. Voronina, L. G. Lunyakova. M. : MTsGI : Solteks, 2006. S. 142-152.

Taniqli gender tadqiqotchisi I. Conning ta'kidlashicha, "erkaklar va ayollar nafaqat oilaviy va maishiy sohada, balki ijtimoiy munosabatlar va faoliyatning eng keng doirasida bir-biri bilan ochiq va qattiq raqobatlasha boshlagan vaziyat yuzaga keldi. Biroq, raqobat nafaqat raqobat, balki ikkala jinsda ham yangi ijtimoiy fazilatlarni shakllantiradigan hamkorlik usulidir"⁴. Shunday qilib, olimlar jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlarga gender yondashuvi hodisasini ijobiy baholaydi. Gender yondashuvi tufayli jins zamonaviy ijtimoiy determinatsiya va tabaqalanish vositasi (*sinf, etnik guruh, konfessiya, madaniyat*) sifatida ko'rila boshlandi va hozirgi ijtimoiy muammolar — hokimiyat, zo'ravonlik, o'z — o'zini anglash, erkinlik-endi ma'lum bir jinsga mansublik bilan bog'liq muammolar sifatida paydo bo'ldi.

Ta'limiy munosabatlar tabiatan ijtimoiy, chunki muqarrar ravishda to'plangan bilim va turli qadriyatlarni avloddan avlodga o'tkazish bilan bog'liq. E. Dyurkgeym ta'limining asosiy ijtimoiy funksiyalari quyidagicha:

- insonni madaniyat yutuqlari bilan tanishtirish;
- sotsializatsiya va ijtimoiy nazorat: motivatsiyani, xulq-atvor standartlarini va ma'lum bir hayotiy pozitsiyani tizimlashtirish, qonunga bo'ysunadigan, funksional savodli fuqarolarni tarbiyalash;
- kasbiy tanlov: ta'lim insonning kasbiy faoliyatga moyilligini aniqlash qobiliyatiga va tegishli tanlov vositalariga ega;
- ijtimoiy tanlov: ta'lim shaxsni ma'lum bir ijtimoiy guruhga biriktirish mexanizmi bo'lib xizmat qiladi;
- jamiyatning ijtimoiy-madaniy o'zgarishi: ta'lim jamiyatning eng muhim madaniy determinantidir⁵.

Ushbu maqolaning maqsadi eng muhim aloqa — ta'lim va tarbiya jarayonida gender ijtimoiylashuvi jarayonlari asosida ta'lim sohasidagi gender yondashuvini tavsiflashdir. Ta'lim va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar tizimli tushunilgan pedagogik faoliyatning asosiy muammosidir. Agar ta'lim dunyoga insonning dunyoqarashini, koinot qonunlarini bilishni shakllantirsa, unda ta'lim uning dunyoqarashi, ya'ni uning dunyoga munosabatini ifodalaydi. So'ng paradoksal vaziyat yuzaga keladi: ya'ni dunyo haqidagi bilimlarni ishlab chiqarish, ko'paytirish va uzatishni amalga oshiradigan ta'lim bu dunyoga bo'lgan munosabatni tarbiyalashdan, madaniyatda hukmron bo'lgan dunyoqarashni shakllantirishdan ajralib chiqadi. Falsafiy fikr dunyoni (ob'ektni) unga (ob'ektga) munosabatni shakllantirishdan tushunishni va shakllantirish tizimidagi ajralishdan xabardor bo'lishi lozim. Ushbu holatning sababini faqat qiymat yondashuvi nuqtai nazaridan tushunish mumkin. Shunday qilib, biz ta'lim va ijtimoiy munosabatlarni yagona pedagogik tizimga bog'lash zarurligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Unda ikki tomonlama vazifa hal qilinadi: aloqa orqali bilimlarni uzatish va insonning qadriyat ongini, uning dunyoqarashini shakllantirish.

Ta'lim tizimi aloqalaridagi gender masalasi quyidagi muammolar kontekstida ko'rib chiqiladi:

✚ *gender yondashuvida usul sifatida ijtimoiy jihatdan qurilgan deb hisoblanadigan jinsiy identifikatsiya;*

⁴ Kon I. 80 years of solitude. M. : Vremya, 2008. 432 s

⁵ Muhudadaev M. O. Education: an introduction to the discourse of social policy. SPb. : St. Petersburg State University, 2005. 233 p.

✚ *ta'limda "ijtimoiy intellekt"ni oshirish.*

Bir qator olimlar o'z asarlarida pedagogik tizimning elementlari — maqsadlar, mazmun, metodologiya va o'qitish shakllari an'anaviy ravishda "jinssiz"ekanligini ko'rsatdilar. Shuningdek, olimlar gender rollari va stereotiplarning ta'lim va ta'lim jarayonlariga sezilarli ta'sirini ham takidlashgan⁶. Ta'lim muassasalari gender munosabatlaridan juda ta'sirli saboqlarni taqdim etmoqdalar, chunki ta'lim muassasalari nafaqat jamoa, balki odamlar bir — biri bilan o'zaro munosabatda bo'lish qoidalari tizimi, ularga ishlashga imkon beradigan tartibdir.

Ta'limdagi gender yondashuvining maqsadi jinsga qarab shaxsning potentsialini rivojlantirishning an'anaviy madaniy cheklovlarini dekonstruksiya qilish, pedagogik o'zaro ta'sir jarayonida qizlar va yigitlarning qobiliyatlarini maksimal darajada anglash va ochib berish uchun sharoit yaratish. Biroq, ta'lim amaliyotiga gender yondashuvini joriy etish ko'plab qiyinchiliklarga duch kelmoqda. I.I. Yukina oliy ta'lim tizimida jinsni institutsionalizatsiya qilish jarayonini tahlil qildi. Gender ta'limining muvaffaqiyati bilan bir qatorda, u bir qator jiddiy hal qilinmagan muammolarni ta'kidladi. Ular orasida:

- ❖ tashkiliy muammolar, gender kurslarini turli sohalaridagi mutaxassislarni tayyorlash bo'yicha ta'lim standartiga kiritish muammolari;
- ❖ kurslarning mazmuni va o'qitish sifati muammosi;
- ❖ ilm-fanning yangi yo'nalishi sifatida gender tadqiqotlarining kognitiv holati va ilmiy bilish usuli sifatida gender yondashuvi to'g'risida ilmiy fikr yuritmaslik muammosi.

2000 yilga kelib ta'limga gender yondashuvini integratsiyalashning ikkita strategik yo'nalishi aniqlandi: ular oliy ta'lim va umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarining o'quv dasturlari. Sotsiologlarning fikriga ko'ra, L. V. Shtylevning ta'kidlashicha, genderni ta'limga integratsiya qilish yo'lidagi asosiy to'siqlar quyidagi omillar bilan ifodalanadi: ijtimoiy-madaniy, siyosiy, tashkiliy, moliyaviy va shaxsiy. Eng dolzarb masala-bu pedagogikada gender yondashuvini kontseptualizatsiya qilish muammosi bo'lib, u hali ham hal qilinmagan va gender innovatsiyalarini oliy pedagogik ta'limga tarqatish jarayonini inhiye qilish asosida yotadi. Ta'limda genderni asoslangan malakali pedagog kadrlar, genderni asoslangan mutaxassis pedagoglarni kasbiy tayyorlashga ehtiyoj ortib bormoqda⁷.

Gender ijtimoiy-madaniy kategoriya sifatida ko'rib chiqilganligi sababli, u shaxsning ijtimoiy-madaniy rivojlanishini, boshqacha qilib aytganda, gender madaniyati, gender tizimi, gender o'ziga xosligi to'g'risida ma'lumotga ega bo'lgan gender vakolatli shaxsni shakllantirishni o'z ichiga oladi. Amalda, bunday bilimlar insonning jamiyat oldida chuqurroq ijtimoiy ongi va javobgarligini ta'minlashi kerak. Bu shaxsning adolat va tenglikka umumiy psixologik yo'nalishi, faol hayotiy pozitsiyasida namoyon bo'ladi. Gender fenomeni bizni jamiyatning gender tuzilishiga e'tibor qaratib, ta'lim sohasiga ijtimoiy fanlarning o'quv fanlarini kiritishga majbur qiladi. Bunday vaziyat ijtimoiy hayotni o'rganish uchun yangi, paradigmatic tendentsiya haqida gapiradi.

⁶ Alieva N. Z., Ivushkina E. B., Lantratov O. I. Formation of the information society and the philosophy of education. M. : Acad. natural sciences, 2008. URL: <http://www.monographies.ru/23> (date of access: 24.11.2011).

⁷ Shtyleva LV Formation of the gender approach in higher pedagogical education // Gender as a tool for cognition and transformation of society. pp. 227-234.

Ta'limning barcha darajalaridagi o'quv dasturlariga gender komponentini kiritishni maqsadga muvofiq deb biladi. Ta'lim siyosati va ta'lim muassasalarini boshqarish darajasida quyidagilarga intilish kerak:

- 1) *ta'lim sohasidagi ishlarning nufuzini oshirish;*
- 2) *gender masalalari bo'yicha o'quv fanlarini joriy etish;*
- 3) *gender ekspertizasi va maktab darsliklarini tuzatish;*
- 4) *ta'lim tizimida yolg'on va adolatsiz gender stereotiplarini yengib o'tishni o'z ichiga olgan o'qitish va aloqa uslublarini o'rgatish va o'zlashtirish⁸.*

Bugungi kunda shaxsning ta'limda ijtimoiylashuvi va ijtimoiy moslashuvining haqiqiy muammosi mavjud bo'lib, u o'zini namoyon qilishning gender omilini hisobga olmagan holda uning kasbga yo'naltirilishiga ta'sir qiladi. Fikrlash chegaralarini kengaytirish va shu bilan birga dunyoqarashning yaxlitligi ko'nikmalarini yo'qotmaslik muhimdir. Maktab mavzularini o'rganishdan tashqari, inson o'z taqdirini keyinchalik boshqaradigan ijtimoiy jarayonlardagi roli va o'rnini tahlil qilishni o'rganishi kerak.

Xulosa qilib, ijtimoiy ta'limga to'g'ri gender yondashuvi ta'limdagi yangi paradigmaning asosidir. Uning ma'nosi, bizning fikrimizcha, ta'lim tizimining gender innovatsiyasi talablariga mustaqil ravishda moslasha olmasligidir. Shuning uchun gender paradigmasining asosiy vazifasi ta'limdagi aloqalarning yangilangan mazmunini uslubiy qo'llab-quvvatlashni ishlab chiqishdir. Hozirgi vaqtda ta'lim nazariyasida allaqachon o'zgarishlar yuz bermoqda. Hozirgi bosqichda pedagogika fanini rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan biri ilmiy bilimlarning yangi sohasi — gender pedagogikasini shakllantirishdir, deb hisoblaydi. Gender pedagogikasi — bu o'quv jarayonini loyihalash va o'g'il va qiz bolalarning imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish uchun sharoit yaratish. Gender pedagogikasining metodologik asosini feministik pedagogika tamoyillari tashkil etadi, bu talabaga yo'nalishni, o'quv jarayonining demokratik tuzilishini, guruh muhokamalarini rag'batlantirish, o'qitishga o'z sub'ektivligini kiritish orqali an'anaviy pedagogika tomonidan e'lon qilingan o'qituvchi pozitsiyasidan voz kechishni o'z ichiga oladi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son qarori // <https://lex.uz/ru/docs/5841063>
2. Brandt G. A. Gender studies in Russia: features and problems // Gender relations in modern Russia. Samara: Samar. un-t, 2003. URL: <http://www.liza.am/article/001.htm> (date of access: 29.11.2011).
3. Temkina A. A., Zdravomyslova E. A. Sociology of gender relations and gender approach in sociology // Sotsiol. research 2000. No. 11. S. 15-23.
4. Kletsina IS Psychology of gender relations: theoretical substantiation // Gender as a tool for cognition and transformation of society: materials of the Intern. conf. "Gender Studies: People and Themes that Unite the Community", Moscow, April 4-5. 2005 / ed.-comp. E. A. Ballaeva, O. A. Voronina, L. G. Lunyakova. M. : MTsGI : Solteks, 2006. S. 142-152.

⁸ Lukovitskaya E. G., Osipov A. M. Education and gender // education and society: scientific. inform.-analyst. magazine URL: <http://www.education.rekom.ru> (date of access: 11/29/2011).

5. S.O.Sharifzoda. Ўқувчиларда таянч компетенцияларни шакллантириш асосида ижтимоий компетентлиликни таркиб топтириш мазмуни. Academic research in educational sciences volume 2 | issue 6 | 2021 ISSN:2181-1385 Scientific Journal ImpactFactor (SJIF) 2021: 5.723DOI: 10.24412/2181-1385-2021-P.1351-1358;
6. S.O.Sharifzoda. Texnologiya ta'limi jarayonida integrativ texnologiyalar foydalanib o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish imkoniyatlari. Международный научно-образовательный электронный журнал «Образование и наука в XXI веке». Выпуск №16 (том 2) (июль,2021).Б.172-178;
7. S.O. Sharifzoda. Интегратив ёндашув асосида ўқувчиларда таянч компетенцияларни шакллантириш имкониятлари. Замонавий фан ва таълим: илмий услубий тўплам. Тошкент 2021 йил 1-сон. Б.21-25;
8. S.O. Sharifzoda. Pedagogical aspects of the process of formation of basic competencies using integrated learning materials. Theoretical & Applied Science p-ISSN: 2308-4944 e-ISSN: 2409-0085 (online)Year: 2021 Issue: 06 Volume: 98 Philadelphia, USA Published: 30.06.2021 <http://T-Science.org>. P.760-763;
9. S.O.Sharifzoda. Some important issues in the use of integrated learning materials. Актуальные вопросы современной науки: материалы IV международной научно-практической конференции (30 июня 2021г., Казань) Б.7-10;
10. S.O. Sharifzoda. Ўқувчиларда таянч компетенцияларни шакллантиришнинг айрим долзарб масалалари. “Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар” 29- кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами 30 июнь 2021 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2021. Б. 28- 30;
11. S.O.Sharifzoda. Integrativ yondashuvdan foydalanib o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirishning didaktik asoslari, “Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар” 30- кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами 31 июль 2021 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2021. Б. 28- 31;
12. S.O. Sharifzoda. Pedagogical conditions for the organization of gender based training Innovative research in modern education. Hosted from Toronto, Canada30.04.2023;
13. S.O. Sharifzoda. Factors for preparing students for pedagogical activities aimed at socialization on the basis of a gender approach International conference on management, economics & social science. Hosted from Tampere, Finland 30.04.2023;
14. S.O.Sharifzoda. Gender yondashuv asosida o'quvchi-qizlarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish omillari. Academic Research in Educational Sciences, 3(7), 371–375;
15. S.O.Sharifzoda. Umumiy o'rta ta'lim o'quvchilarida tayanch kompetensiyalarni shakllantirishda integrativ yondashuvdan foydalanishning pedagogik shart-sharoitlari. Academic Research in Educational Sciences, 3(7), 134–139;